

BURKANCI* UYGURLARDA SEKİZ TÜRLÜ ŞUUR ÜZERİNE BİR DENEME

Şinasi Tekin

GİRİŞ

o. Burkancılık (Budizm), Hindistan'daki diğer felsefî sistemlerde olduğu gibi, hayatın, aslında ızdıraplarla, acılarla dolu olduğu düşüncesinden hareket ederek kâinatta hiç bir şeyin, kendi dışında bir kuvvet tarafından yaratılmadığı, dâimî olmadığı ve sebep-netice kanununa göre doğup yok olduğu neticesine varır; hayat dâimî bir akış halindedir. Buna göre, oluşların ve hâdiselerin üç temel vasfı vardır: 1) değişme, 2) ızdırap, 3) cevhersizlik. Dış âlemi değerlendirme hususundaki bu davranış tarzı, Burkan'ın (Buddha) hayat felsefesinin hareket noktası sayılabilir. Meseleyi böyle kesin hükümlerle ortaya koyduktan sonra tabii olarak şu sorular sorulacaktır: Iızdıraplarla dolu olan bu hayat nasıl meydana geliyor? Iızdıraplardan kurtuluş mümkün müdür? mümkünse nasıl? Ve nihayet bunun için baş vurulacak usuller, çâreler nelerdir? Yani kurtuluş yolu nedir?

Magadha beyinin oğlu *Gautama* (kelime mânası 'inekleri çok olan'), bu soruların cevâbını bulabilmek için, devrin modasına uyarak bir ormanda itikâfa çekilip altı yıl boşuna uğraştıktan sonra, ızdıraptan ancak vücutça kuvvetli olunca kurtulmanın mümkün olabileceğini düşünür ve Nairanjana ırmağında yıkanır, normal gıdasını almağa başlar. Sonra bir ağacın altında yedi haftalık bir temâşâyâ dalar. Nihayet bir gün sabaha karşı¹ ızdırapları yok

* Buddhist.

¹ Ananeye göre nisan veya mayıs ayında.

etmenin çârelerini bulduğunu sevinçle haykırır; bu sûretle Gautama artık *buddha*, yani 'ermiş' olur. Ananeye göre Burkan'ın bulduğu hakikatler, 1. dört asıl hakikat, 2. on iki halkalı sebep-netice sistemine dayanan nazariye ve 3. sekiz kısımlı yol olmalıdır. Bunlar arasında ikincisi, yani 'on iki halkalı sebep-netice (veya: illetler) zinciri', Burkan'ın hayat felsefesinin temelini teşkil etmiş, müteâkip devirlerde ve Burkancılığın yayıldığı sahalarda gelişen felsefe sistemlerine esas olmuştur.²

Maksadımızla ilgili olarak kısaca 'on iki halkalı illetler zincirini' gözden geçirelim: Burkan önce, tabiî bir vâkıa olan 1) yaratıkların ölümü (skr. *jara-marana* = uyg. *karımak-ölmek*)³ hâdisesinden hareket ediyor. Bu, onun için şüphe götürmeyen, bizzat idrâk edilen bir hakikattir. Ölümün sebebi 2) doğumdur (*jati* = *togmak*). Bu suretle biri, bir öncekinin sebebi, öteki de onun neticesi olacak şekilde sıralanır: 3) var olma (*bhava* = *kılınç*)⁴; 4) varlığa bağlanma (*upadana* = *tutyak, tutyaklanmak*); 5) istek, hırs (*trsnâ* = *az almır*)⁵; 6) duyuş (*vedana* = *teginmek*); 7) temas (*sparşa* = *böritmek*); 8) altı duyu organı (*sad-ayatana-indriya* = *altı kaçığı orunlar*)⁶; 9) ad ve renk (*nama-rupa* = *at öng*)⁷; 10) şuur (*vijnana* = *bilig köngül*)⁸; 11) davranış (*samskara* = *tavran*

² Bu felsefe sistemlerinden bilhassa Yogacara felsefesi, yazının konusu olan 'Sekiz şuur' ile doğrudan doğruya ilgili olduğu için yalnız bu sistem üzerinde durulacaktır.

³ Uygurca deyimler ve sanskrit karşılıkları için bk. F. W. K. MÜLLER, *Uigurica II*. Berlin 1910 13-14. s.; A. v. GABAIN, *Alttürkische Grammatik*, Leipzig 1950. 266-267. s.; R. R. ARAT, *Uygurlarda ıstılahlara dâir, Türkiyat Mecmuası VII - VIII. c. 80-81. s.*

⁴ Bir başka metinde olmak şeklinde geçiyor; bk. Altun yaruk 367, 14.

⁵ Krş. farsça 'susamış'.

⁶ Bu durum varlığın ana rahmindeki embriyo hâlidir, bk. J. MASUDA, *Der individualistische Idealismus der Yogacara-schule*, Heidelberg 1926. 11. s.

⁷ Varlığın bu durumuna 'mürekkep yapı' denir.

⁸ Buradaki şuur, umûmî mânada bir şuur değildir; daha çok 'beş unsurun' (*panca-skandha* = *biş yapıklar, biş yükme*) ana rahmindeki birleştikleri anlamıdır (bk. J. MASUDA, 11. s.). Bu şuurun bir başka özelliği de tasavvurların oluşuna sebep teşkil etmesidir; yani pasif ve muattal olmayıp aktif ve yaratıcıdır. Bu hüküm, *Maha-Nidana-Sutta* adlı eserde açıkça ifâdesini bulmuştur (bk. M. WALLESEER *Grundlage*. 53. s.). Uygurca karşılığı umûmiyetle *bilig köngül* olmakla beraber AY.'ta tuymak kullanılmıştır (367,11 = çincesi JN., I-tsing's Version ... 171,8).

Burkancılığın ilk devirlerine âit metinlerde illetler zinciri bu 'şuur' ile biter. Yeni, yani Kuzey Burkancılığında ise 12. halkada son bulur.

mak⁹); 12) cehâlet (*avidya* = *biligsiz bilig*). Bu liste, unsurların keşfediliş sırasına göre tanzim edilmiştir. Nazariyeyi bir de sebep oluş sırasına göre gözden geçirirsek yukarıdaki dizinin tersi meydana çıkar¹⁰).

I. Milâdın ilk asrında Nagarjuna adlı bir filozof tarafından Burkan felsefesine yeni görüşler getirildi. Burkan, bizzat vaazlarında, rûhun aslında yok olduğunu, dâimî olmayıp geçici olduğunu ileri sürmüştü. Bu menfî hükmün, Nagarjuna tarafından dış âleme ve bilgimizin bizzat kendisine de teşmil edildiğini görüyoruz. Dış âlem, veya başka türlü ifâde edecek olursak maddî olan her şey, (*dharma* = *nom*) bir diğer 'şey' in tesiriyle zuhur eder, yani aslı, esası yoktur, boştur; veya: izafîdir. Düşünceler âlemi ve bunun unsurlarına gelince, aynı şekilde bunların da aslı, temeli 'yokluktur', zira düşüncelerimiz, bilgimiz dış âleme dayandığına göre bunun da böyle, yani asılsız, temelsiz daha doğrusu boş olması gerekir (*şunya* = *yok kurug*¹¹). Nagarjuna, son merhale olarak şuurun da 'yok, boş' olduğunu ileri sürmüştür: 'dış âlem yok ise, buna dayanan şuur da yoktur'¹².

II. Nagarjuna dış âlemin yapısını araştırmış ve buna menfî bir cevap bulmuştur. M. s. 5. asırda yetişmiş olan Vasubandhu¹³ sorunun şeklini değiştirerek dış âlemin, olayların ve rûhun menşei araştırmış; önce bunların, hiç olmazsa duyularımızın bize gösterdiği şekilde var olduklarını, değişmez bir hakikat olarak kabul etmiştir. İkinci mesele, bu var oluş hakiki mi, yoksa zâhirî midir? Yogacara mensupları, bu ikinci soruya şöyle bir karşılık bulmuşlardır: 'Dış âlem, şuurun bir akımıdır! Bu şuurun akım dışında hiç bir şey yoktur.' Başka türlü ifâde edecek olursak; dış âlem, şuurdan doğan sübjektif ve objektif olaylardan ibârettir. Bu

⁹ AY. 367,11 : *kılınç*.

¹⁰ Bu hususta son olarak bk. E. FRAUWALLNER, *Geschichte der Indischen Philosophie*, Salzburg 1953. I. c., 196. s.

¹¹ Nagarjuna'nın bu husustaki eseri için bk. M. WALLESER, *Die Mittlere Lehre des Nagarjuna*, Heidelberg 1911.

¹² Bk. J. MASUDA, 25. s.

¹³ Kardeşi Asanga ile kurdukları felsefe mektebinin adı Yogacara'dır.

yüzden asıl var olan şuurdur; olaylarda bir gerçeklik aramak boşunadır.

III. Burada karşımıza yeni bir soru, dolayısıyla yeni bir mesele çıkıyor: 'Şuur nedir?' Vijnaptimatratasiddhi¹⁴ adlı eserde şuur, 'bütün zihnî ve rûhî faaliyetlerimizi içine alan bir şeydir', şeklinde tarif edilmiştir.

IV. Burkancılar, şuuruları önce altı kısma ayırmışlardır — Altı şuurunu teker teker görmeden önce bununla ilgili olarak bir başka meseleye temas edelim: *Dharma* (uyg. *nom törü*) adı verilen gerek dış, gerekse iç âlemimize âit varlık ve tasavvurlar, klâsik burkancı filozoflar tarafından şu esaslara göre tasnif edilmiştir:

1) guruplara göre (skandha). 2) temellere göre (*ayatana*). 3) unsurlara göre (*dhatu*¹⁵). Oluş-yok oluş kanununa tâbi olan dharma-
maların, şuurun on iki temeli veya kapısı olarak tasavvur edildiğini görüyoruz: Bunların da altısı sübjektif (yani duyu organı; *indriya* = *altı orun* veya *kaçıg*¹⁶), altısı objektif (yani duyu organlarına konu olan dış âlem; *visaya* = *altı atkangu* '[altı] bağlanılacak şey') temel olmak üzere taksim edilmiştir. Bunlar, fizyolojik-psikolojik yapılarına ve bilgi nazariyesine göre muhtelif yönlerden tetkik edilmek suretiyle birbirinden farklı neticelere varılır.¹⁷

V. Sübjektif ve objektif temeller şunlardır (*Altun yaruk* [AY] 364,7 vd. = çincesi J. NOBEL [JN] 168,3) :

1. *köz kaçıg* — *öng orun* = skr. *caksus-ayatana* — *rupa*
'göz' 'renk ve yer'

¹⁴ Bk. L. d. L. AVALLEE POUSSIN neşri.

¹⁵ O. ROSENBERG, *Probleme der buddhistischen Philosophie*, Heidelberg 1924. 133. s.

¹⁶ Bu, ayrıca illetler zincirinde sekizinci halkanın adıdır, bk. AY.'taki diğer karşılıkları şunlardır: *altı ogrılar* 'altı hırsız'; duyu organları, hakiki bilgiyi (her şeyin aşlında hayal olduğunu bilme) bizden çaldıkları için bu teşbih kullanılmıştır (364,3) — *altı türlüg kaçıglar* 'altı türlü geçit'; duyu organları, dış âlemin şuura girmesini temin eden delik olarak tasavvur edilmiştir (364,15) — *altı kaçığıg orun* (365,4). Bir diğer teşbih de Sekiz Yüklemek adlı uygurca eserde geçiyor: *öng körk ulatı altı türlüg yagularıta öngi kurtulur* 'renk ve şekil (= skr. *rupa*) ile birlikte diğer altı düşmandan (= skr. *visaya*) kurtulur'.

¹⁷ O. ROSENBERG, XII, 168. s. vd.

2. *kulgak k.* — ün sav = *şrotra-a.* — *şabda*
'kulak' 'ses ve söz'
3. *burunk k.* — *yid yıpar* = *ghrana-a.* — *gandha*
'burun' 'koku'
4. *til k.* — *tatıg* = *jihva-a.* — *rasa*
'dil' 'tat'
5. *etüz k.* — *agır yinik*
'vücut = deri' *böritmek* = *kaya-a.* — *sparşa*
'ağır ve hafif temas'
6. *köngül k.* — *nom törü* = *manas-a.* — *dharma*
'gönül' 'tasavvur'

Bu iç ve dış unsurların birleşmesinden (meselâ: *köz* + *öng orun* vb. gibi) teker teker şuurlar doğar: 'görme şuuru, işitme şuuru vb.'

1. *köz bilig* = skr. *caksur-vijnana*
2. *kulgak b.* = *şrotva-v.*
3. *burun b.* = *ghrana-v.*
4. *til b.* = *jihva-v.*
5. *etüz b.* = *kaya-v.*
6. *köngül b.* = *mano-v.*

VI. Bu tasnifteki ilk beş şuurun hususiyetlerinde, münakaşayı gerektirecek hiç bir nokta yoktur: göz, maddî bir vasıta olarak, dış âlemdeki mukabili veya metinlerin ifadesine göre, 'sâhası' olan renk ve yeri¹⁸ görür¹⁹; bunun neticesinde bir şuur hâsıl olur, işte buna 'görme şuuru' diyoruz. İşitme-, koklama-, tatma ve temas- şuuru da aynı şekilde, duyu organı ile dış âlemdeki sâhası arasında vukua gelen münasebet sonunda ortaya çıkar.

Altıncı şuur

VII. Altıncısı olan 'gönül', yani 'düşünme'-şuuru (*mano - vijnana* = *köngül bilig*), düşünme organı ile tasavvurların birleş-

¹⁸ Bir başka metinde *körtle öng körk* 'güzel renk ve şekil' geçiyor (Sekiz Yükmek 151. str.); krş. bir de illetler zincirinin 9. halkası *at öng* 'ad ve renk'.

¹⁹ Krş. AY. 364,8: *körünçleyür*.

mesinden meydana gelmiştir²⁰. Bu şuurun objesi olan 'tasavvurlar' dışarıdadır²¹. Aynı şekilde şuurun kendisi de, 'dışarıdaki gö-nül'²² olarak ifâde edilmiştir, çünkü bu doğrudan doğruya şuurun dış, yani zâhirî görünüşünden ibarettir. Meydana gelişi şöyle düşünölmüştür: 'Tasavvurlar, düşünme organı ile birleşir ve şuur doğar'²³. Altıncı şuur, duyu organlarında dolaşır; bunlara dayanarak her şeyi ve beş hâricî unsuru (yani: şekil, ses, koku, tat, temas) tefrik eder ve tasavvurları bıkmadan usanmadan düşünür²⁴. İlk beş duyu organından her biri yalnız kendi vazifesini yapar, birinin diğeri ile hiç ilgisi yoktur; fakat altıncı şuur, ilk beşle aynı seviyede olmasına rağmen her birine ayrı ayrı giderek onların doğuşlarını temin eder²⁵. Düşünme şuurunun bu faaliyeti aktif ve yaratıcı olmayıp yalnız ilk beş şuura ayrı ayrı iştirâk etmektedir; yani meselâ, rengi sesten ayırma hususiyeti yoktur. Bu işi yapan, yani altı şuuru birbirinden tefrik ederek onlara aktif bir şekilde iştirâk eden yedinci şuurdur.

Yedinci şuur

VIII. Yogacara felsefesinde, böyle bir yedinci şuurun varlığını kabul için ileri sürölen muhtelif sebepler yanında bilhassa şu mühimdir: Düşünme şuuru (altıncı şuur) yalnız uyanık iken faaliyet gösterir. Öyleyse uykuda, baygınlık halinde ve hususiyle her iki istigrakta zihnimizin faaliyetlerini kim idare eder? İşte yedinci şuur, hayatın sonuna kadar sürer.

IX. Uygurca metinlerde bu şuur, muhtelif şekillerde ifade edilmiştir (*Sekiz Yükmek*, 399-414. str. ve nüsha farkları:)

²⁰ Sekiz Yükmek'te *köngül*'ün müterâdifi olarak *bilig* kullanılmıştır. *köngli biligi yime turkaru adruk adruk alkinçsiz törü sakınur adrar* 'günlü, şuura (yani: *vijnana*, *citta*) yine dâima türlü türlü bitmeyen tasavvurları (= skr. *dharma*) düşünür: ve tefrik eder.'

²¹ *taşkıntı törü* TT VI 185. str. Bu objeyi, daha vâzih olarak E. FRAUWALLNER, eserinde (*Geschichte d. Ind. Phil.*, 1. c., 190. s.) 'düşünce tarafından kavranabilecek her şey' olarak tarif etmiştir.

²² *taşkın singarkı köngül* TT VI 187. str.

²³ Krş. J. NOBEL 54. s., 2. not.

²⁴ AY. 364,23 (*köngül*) vd. = JN 169,1 vd.

²⁵ JN 54. s., 2. not.

1. *adra athig bilig* 'ayırıcı adı verilen şuur'.
2. *adra tigme köngül* 'ayırıcı denen kalp, gönül'.
3. *adra tigme bilig* 'ayırıcı denen şuur'.
4. *adira tip tutuglı bilig* 'ayırıcı denen ve sıkı tutan, zapteden şuur'.
5. *adra tuyuglı bilig* 'ayırıcı ve idrâk edici şuur'.
6. ... *turguruglı bilig* '... yaratıcı şuur'.

X. Bütün bunlara skr. *adana-vijnana* tekabül eder. İlk beş şuurdan her biri, bir duyu organı vasıtasıyla doğduğuna göre düşünce şuurunun da aynı şekilde bu yedinci, 'ayırıcı' şuur vasıtasıyla doğmuş olması gerekmektedir. Ayrıca yedinci şuur, ilk altı şuuru bir arada tutar, 'sıkı tutan' (*tutuglı*) adı bundan dolayı verilmiştir. Kendisinde bir 'istem, irade', bir 'yaratma gücü' gizlidir, yani yedinci şuur, altıncı şuur vasıtasıyla meydana gelen ilk beş şuuru teker teker ayırır, ortaya koyar ve yaratır; başka türlü ifade edecek olursak: biz rengi, sestən tattan kokudan ve sertlik-yumuşaklıktan, bu yedinci şuur sayesinde ayırt edebiliriz. 'Yaratıcı' (*turguruglı*) vasfı bu yüzden verilmiştir.

XI. Şimdi bu şuurun ruhî objesi nedir? Yogacara felsefesi bunun için sekizinci şuurun varlığını kabul etmiştir. Yedinci şuur, bu sekizinci şuuru yanlışlıkla hakiki bir varlık, hakiki bir 'kendî' olarak telâkki ettiği için 'cehâlet' (*avidya*) yani tenâsühün ilk sebebi doğmuş olur²⁶.

Sekizinci şuur

(*Mahzen şuurı*)

XII. Zihnimizin faaliyetlerini gözden geçirecek olursak, bir çok algıların, fikirlerin birbiri arkasından sür'atle gelip geçtiklerini görürüz. Bunlar nereden gelirler, nereye giderler? Bir tiyatro sahnesinde görünen artistler nasıl, temsil bitince tekrar geldikleri gibi sahnenin arkasında kaybolurlarsa aynı şekilde algılar ve fikirler de zihnimizin sahnesinde öyle görünürler, sonunda şuur-

²⁶ Bu ve müteâkip izahlar aynen alınmıştır: J. MASUDA, 28. s. vd.

muzun perdesinin arkasına geçerler ve varlıklarını burada muhafaza ederler. İşte Yogacara filozofları, bu hâdiseyi müşahede ederek, fikirlerin görünüp sonra saklandıkları yeri yeni bir şuur olarak kabul etmişlerdir. Başka türlü ifade edecek olursak bu sekizinci şuur, ilk yedi şuurun menşeidir ve hepsini içine aldığı için de 'mahzen şuru' adını almıştır. Uygurların bu şuru şöyle adlandırdıklarını görüyoruz: *agılık koymso bilig* veya *koymso agılık bilig* = skr. *alaya-vijnana* (Sekiz Yüklemek, 79. s.).

XIII. Sekizinci şuurun ana vasfı, duyarımızla temas halinde bulunduğumuz dış dünyadan izlenimleri (*vasana* = uyg.?) ve tohumları (*bija* = uyg. ?) alması ve onları saklamasıdır²⁷. Skr. *vasana* 'güzel koku' demektir. Esans damlatılmış bir mendil nasıl kokusunu uzun zaman muhafaza eder ve durmadan etrafına saçarsa aynı şekilde algılarımız da zihnimizde bir iz bırakır. Bu izler saklanır, olgunlaşınca tekrar ortaya çıkar. Yaratma gücünden dolayı bunlara *bija* yani 'tohum' adı verilmiştir.

[Burkancılıkta şöyle bir nazariye vardır: Canlıların işledikleri amellerin içindeki gizli bir kuvvet, onların ölümden sonra hangi âlemde tekrar doğacağını tayin eder. Karman adı verilen bu gizli kuvvet, başlangıcı olmayan bir devirden beri dâimâ faaliyet halindedir ve ancak Nirvana ile işlemez hale gelecektir.] Aynı şekilde izlenimlerin tohum haline gelip hâdiseleri yaratmaları, Karman-nazariyesinde olduğu gibi zarurîdir, yani Vasana-nazariyesi ile Karman-nazariyesi birbirine paraleldir. Hatta Burkancıların bu Vasana-nazariyesi, modern Psikolojideki Hâfıza-nazariyesi ile aynıdır diyebiliriz, çünkü hâfızamız da izlenimleri kaydeder, saklar ve tekrar yaratır²⁸.

XIV. Şimdi, algılar çeşitli olduğuna göre, bunların zihnimizde bıraktıkları izler de aynı şekilde çeşitli olacaktır. Buna göre Burkancılar izlenimleri üç gruba ayırmışlardır :

1. 'Ad-kelime' adı verilen birinci gurup da kendi arasında ikiye ayrılır :

a) Obje-tasavvuru. b) Mâna-ifâdesi.

Algıların süje ile karşı karşıya gelmesinden bilgi hâdisesi do-

²⁷ Bu tohum ve izlenimleri alıp saklamasından dolayı 'mahzen şuru' adının verilmesi hk. bk. J. MASUDA, 29. s.

²⁸ Aynı eser, 30. s.

ğar; bunun neticesinde de münferit algılarımız belli deyimler veya fikirlerle ifâde edilir. Fakat algıların hepsi bu neticeyi vermez, yani şuurlaşmaz, biz bazılarının farkına bile varamayız. 'Mâna-ifâdesi' ile herhangi bir 'ad' veya 'cümle' ile ifâde edebildiğimiz algılar kastedilmiştir. 'Obje-tasavvuru'ndan ise, şuuruna varılmayan tasavvurlar veya algılar anlaşılmalıdır. Yogacara filozofları, 'Obje-tasavvuru'nun, ilk beş şuurdan, 'Mâna-ifâdesi' nin ise altıncı şuurdan çıktığını kabul etmişlerdir.²⁹

2. 'Kendine-temâyül'. Bilgi, yedinci şuur olmaksızın mevcut değildir. İzlenimlerle ilgili olarak yedinci şuur ikiye ayrılır :

a) Doğuştan mevcut olan şuur. b) Tasavvurların yarattığı şuur.

3. 'Varlığın sebebi'. Bu deyimle amellerin bıraktığı izlenimler kastedilmiştir. İyi ve kötü olarak ikiye ayrılan ameller, varlık ile tenâsühe sebep teşkil ederler.

Dış âlemin zihnimizde bıraktığı izlenimlerin hepsi bu üç kategoriden birine girer.

XV. Sekizinci şuurun içinde tohum (*bija*) şekline giren izlenimler dış âlemden gelmektedir; fakat bu âlemin dâimîliği ve cevheri red edildiğine göre bunların tek menşei yedi şuurdur. *Samudacara* yani 'zuhur eden-gelişen', yani 'hâdiseler' denen bu izlenimler, sekizinci şuurda, yukarıda gördüğümüz gibi tohum halinde gelişirler, bu tohumlar da kendilerinden tekrar hâdiseleri doğururlar; bundan, karşılıklı tesir münâsebetlerine göre şu esaslar çıkarılabilir:

1. Tohumlar hâdiseleri doğurur,
2. Hâdiseler tohumları doğurur.

XVI. Bu tohumların menşei hakkında birbirini tutmayan muhtelif nazariyeler mevcuttur. Aşağıdaki dördümlük bunları birleştirir :

'Bütün tasavvurlar şuurda saklıdır,

'Aynı şekilde şuur da tasavvurlarda saklıdır,

'Bunlar karşılıklı birbirine tesir ederek neticeyi doğurur,

²⁹ Aynı eser, 31. s.

'Aynı şekilde birbirlerinin sebebi olur'³⁰.

XVII. Yogacara felsefesi, dış âlemin ve rûhun hakiki varlığını inkâr ettiği halde şuurun varlığını kabul eder. Fakat bununla beraber bu şuurular, canlının Nirvana'ya ulaşmasına engel olur, onun için metinlerde bunlar, 'yanlış şuur' diye vasıflandırılmaktadır; Sekiz Yükme, 400. str. vd.: *bu sekiz türlüğ yangluk biligin aritu usar, inçe bilgey ukgay ol tınlıg bu sekiz türlüğ köngül bilig içinteki yangluk sakınç tözi yultızı alku yok kurug ermiş*. 'bu sekiz türlü yanlış şuuru temizlemeyi bilebilse, bu sekiz şuurun içindeki yanlış düşüncelerin köklerinin yok ve boş olduğunu görür'.

Burkancılığın bazı felsefe mektepleri, sekizinci şuuru, mutlak hakikat ile birleştirmişler ise de bunun varlığı umumiyetle inkâr edilmektedir.

XVIII.

Netice: Algılarımızın, tasavvurlarımızın, dolayısıyla dış âlemin menşeyini arayan Burkancılar bunu, geliştirdikleri şuuruların sonuncusunda, mahzen şuurunda bulmuşlardır. Dış âlemden gelen unsurlar ilk beş duyu organından geçtikten sonra altıncı ve yedinci şuur vâsıtasıyla idrâk edilir ve sekizinci şuurda bir iz bırakırlar; bu izler, yeniden gelişerek muhtelif unsurlarıyla dış âlemi yaratır, bu suretle başı ve sonu olmayan bir '*devr-i dâim*' ortaya çıkmış olur.

Altun Yaruk, RADLOFF-MALOV neşri, St. Petersburg 1913. — çincesi: J. NOBEL, I-tsing's chineseische Version, I. c. Leiden 1958. LXIII + 422 s.

R. R. ARAT, Uygurlarda istihlârlara dâir, *Türkiyat Mecmuası* VII-VIII, 56-81. s.

W. BANG, A. v. GABAIN, G. R. RACHMATI, *Sekiz Yükme* (Türkische Turfan-Texte VI) Berlin 1934, 102 s.

E. FRAUWALLNER, *Geschichte der Indischen Philosophie* I. c., Salzburg 1953 495 s.

³⁰ Aynı eser, 38. s.

J. MASUDA, Der individualistische Idealismus der Yogacara-Schule, Versuch einer genetischen Darstellung, Heidelberg 1926. 76 s.

ZUSAMMENFASSUNG

In dieser kleinen Darstellung habe ich versucht, die Theorie der buddhistischen Yogacara-Philosophen über die verschiedenen Bewusstseinsarten unter besonderer Berücksichtigung der uigurischen Texte aufzuzeigen.

Die Verneinung der empirischen Welt und die der Seele erfahren wir selbst von Buddha, bzw. von den ältesten buddhistischen Texten, welche die Tradition dem Buddha Śakyamuni zuschreibt. Die Vertreter der späteren Mahayana-Lehre behaupteten jedoch, dass man wenigstens die Existenz der auf unsere Sinne stützenden Aussenwelt annehmen muss. Demnach stellen Sie die Frage: «Wie kommt dann diese Aussenwelt zustande?» Die Antwort auf diese Frage ist das achtfache Bewusstsein! Auf die fünf ersten Bewusstseinsarten, z.B. Seh-Bewusstsein, Hör-Bewusstsein usw. folgt das 6. Bewusstsein (*mano-vijñāna* = uig. *köngül* 'Herz'). Es läuft zu den fünf Bewusstseinsarten und lässt sie entstehen; aber in ihm ist noch kein Unterscheidungsvermögen vorhanden. Die Farbe von dem Laut unterscheidet erst das 7. Bewusstsein, daher heisst es im Uigurischen 'Unterscheidendes' (*adra*), in ihm steckt ein Wollen und dadurch ein Schaffen, daher ist sein anderer Name 'Entstehenlassendes' (*turguruglı*).

Das achte Bewusstsein (*alaya-vijñāna* = uig. *agılık koymso bilig*) heisst, wie sein Name es verrät, 'Speicher-Bewusstsein'. Die Welt der Erfahrungen hinterlässt in diesem Bewusstsein Spuren als Samen, aus welchen wiederum die empirische Welt entspringt. Demnach können wir dieses Bewusstsein als Ursprungsquelle der Erfahrungswelt bezeichnen.

Für die Erlösung bilden diese Bewusstseinsarten eine grosse Hindernis, daher bezeichnen sie die uig. Texte als 'achtfaches irriges Bewusstsein'.